

НАПРЯМ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ СВІДОМОСТІ ЯК ПРЕДМЕТА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-286-2-1>

Дробот О. В.,

*доктор психологічних наук, доцент,
професор кафедри психології, соціальної роботи та педагогіки
Навчально-наукового гуманітарного інституту
Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*

МАРГІНАЛЬНІСТЬ ПРОФЕСІЙНОЇ СВІДОМОСТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Анотація. Аналізуються теоретичні підходи до дослідження маргінальності професійної свідомості майбутніх спеціалістів. Визначено, що маргінальність професійної свідомості є різновидом стану професійної свідомості, що й підкреслює значущість соціального контексту її становлення.

Ключові слова: маргінальність професійної свідомості, теоретичні засади, професійна свідомість.

Drobot O. Marginality of professional consciousness: theoretical foundations

Summary. Theoretical approaches to the study of the marginality of the professional consciousness of future specialists are analyzed. It was determined that the marginality of professional consciousness is a kind of state of professional consciousness, which emphasizes the importance of the social context of its formation.

Key words: marginality of professional consciousness, theoretical foundations, professional consciousness.

Складність та суперечливість суспільно-економічної ситуації в Україні, пов'язана з російсько-українською війною, посилюється тим фактом, що багато випускників працюють не за здобутою спеціальністю, їхнє працевлаштування є спонтанним та ситуативно зумовленим. Це може бути свідченням посилення розриву між основними функціями вищої школи – функцією освітньою та функцією професійної

підготовки. Орієнтація професійної підготовки не на потреби економіки, а на ажіотажний попит на певні спеціальності призводить до того, що найбільш активна та освічена частина молоді після закінчення навчального закладу стає безробітною або вимушена їхати у пошуках роботи за межі країни.

Усвідомлюючи необхідність формування професійної свідомості та ідентичності, спеціаліст самостійно вирішує, якою мірою він приймає певну форму діяльності, певний спосіб професійної взаємодії та себе як професіонала. У кризовому суспільстві, в якому відбуваються значні соціально-економічні та політичні зрушення, нова, неочікувана інформація нерідко ставить свідомість людини у смисловий тупик, вихід з якого можливий в алогічні судження, в ілюзії, галюцинації та інші форми викривлення свідомістю реальності. Хотілося би зазначити, що терміном «професійна свідомість» можна охопити всі прояви свідомості, пов'язані з професійною діяльністю [2; 11]. Тому формування професійної свідомості, установки на професію є одним із найважливіших засобів зниження маргінальності професійної свідомості майбутнього спеціаліста.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових працях О. Бутиліної, О. Волкової, Н. Воляннюк, О. Єрмолаєвої, Л. Кемалової, О. Кочкурової, В. Лапшиної, С. Ленькова, Г. Ложкіна, Ю. Парунової, Ю. Поваренкова, В. Пономаренко та ін. такий стан «проміжності» статусу майбутнього фахівця визначається як професійна маргінальність. Поряд з тим, у сучасних умовах підвищується деструктивна спрямованість процесів професійної маргіналізації, що визначає актуальність її дослідження, форм прояву та чинників.

Низка науковців, а саме: О. Бутиліна, О. Єрмолаєва, Е. Зеєр, В. Казміренко, Л. Пілецька та ін. пов'язують стан особистості з проблемою професійної мобільності, визначаючи маргінальність як проміжне положення людини між її професійними статусами. У зв'язку з цим поняття маргінальності професійної свідомості вимагає уточнення та докладного теоретичного аналізу.

Методологічною та теоретичною основою дослідження вищезазначеної теми постають: наукові принципи системного підходу, що розроблені у працях Б. Ананьєва, Б. Ломова, С. Максименка; методологічні позиції діяльнісного підходу С. Рубінштейна (принцип єдності свідомості і діяльності); концептуальні положення про розвиток особистості та її професійної свідомості в процесі професійної діяльності (В. Зінченко, О. Леонтєв, В. М'ясищев); дослідницькі положення щодо відповідності особистісних якостей вимогам професії (А. Борисюк, Ю. Бохонкова, З. Ковальчук, В. Панок, В. Рибалка та ін.);

увявлення про трикомпонентну структуру професійної свідомості (О. Леонт'єв).

У наукових працях аналізуються зазвичай окремі аспекти проблеми. Так, найпоширенішим у науковій літературі є підхід до дослідження маргінальності професійної свідомості у взаємозв'язку з професійною мобільністю та професійною ідентичністю особистості [3; 7; 9]. Згідно з позицією Г. Ложкіна та Н. Волянюк, остання розглядається як інтегративної якості, що поєднує в собі сформовану внутрішню потребу особистості у змінах, розвинені когнітивні здібності й певні особистісні якості, а також знання та вміння, що визначають готовність до прийняття рішень при змінах у професійній діяльності [8].

Поряд із тим, згідно з підходом В. Казміренка, професійна мобільність особистості взаємопов'язана з процесом суб'єктного становлення особистості й має різні рівні виразності, що корелюють із такими характеристиками суб'єкта, як активність, самодетермінація, самовдосконалення, саморегуляція, саморозвиток. Професійну мобільність фахівця автор розуміє, як механізм адаптації, що дозволяє йому керувати ресурсами суб'єктності та професійною поведінкою [6].

Заслуговує на увагу думка Є. Іванченко про те, що професійна мобільність фахівця – це не лише його здатність змінювати свою професію, місце й рід діяльності, а й уміння приймати самостійні й нестандартні рішення, спрямовані на підвищення рівня свого професіоналізму, здатність швидко опанувати нове освітнє, професійне, соціальне й національне середовище [5].

Отже, маргінальність професійної свідомості є проявом або формою професійної мобільності особистості, коли вона потрапляє у проміжне положення між двома соціальними статусами. При цьому можуть актуалізуватися ті рівні професійної свідомості, які виступають формою індивідуально-особистісних систем значень.

В.Ф. Петренко визначає останні як притаманні окремій особистості способи світосприймання та категоризації дійсності, що продукують не лише об'єктивні знання, переконання, але й артефакти свідомості, ілюзії [10].

Своєю чергою, О. Єрмолаєва визначає професійну маргінальність як професійно небезпечний соціально-психологічний феномен, що є поведінковим концептуальним антагоністом професійної ідентичності [3; 4]. О. Єрмолаєва відмічає, що у професійному просторі зрушення рівноваги між професіоналами та маргіналами убик маргінальності знижує поріг соціальної прийнятності якості професійної праці, що у сфері соціально значущих професій може означати певну небезпеку фахівців для суспільства [4]. Дослідниця розрізняє два типи – носіїв функціональної та ментальної маргінальності.

Згідно з дослідженнями О. Бутиліної [1], яка надає емпіричні результати й окреслює за ними декілька груп показників проявів професійної маргінальності студентства, ми отримали можливість конкретизувати укладену у попередніх працях модель професійної свідомості [2] за рахунок її змістовного наповнення та виявити маргінальний стан свідомості студента в професійній сфері на етапі перебування у вищому навчальному закладі.

Таким чином, проаналізований матеріал надав змогу узагальнити ключові позиції щодо теоретичних засад дослідження маргінальності професійної свідомості майбутніх спеціалістів. Визначено, що саме професійна ідентичність є одним із провідних критеріїв становлення професіонала та водночас – зниження ризиків формування професійної маргінальності. З'ясовано, що маргінальність професійної свідомості є різновидом стану професійної свідомості, що й підкреслює значущість соціального контексту її становлення.

Список використаних джерел:

1. Бутиліна О. В. Професійна маргінальність студентів. *Вісник Львівського університету. Серія: соціологічна*. 2012. Вип.6. 81–87.
2. Дробот О.В. *Психосемантика управлінської свідомості керівника: монографія*. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова; Донецьк: Східний видавничий дім. 2014. С. 372.
3. Ермолаєва О. П. Професійна ідентичність і маргіналізм: концепція і реальність. *Психологічний журнал*. Т.22, №4. 2001. С. 51–59.
4. Ермолаєва О. П. Психологія професійного маргінала у соціально значимих видах праці. *Психологічний журнал*. Т. 22, № 5. 2001. С. 69–78.
5. Іванченко Є. А. *Професійна мобільність майбутніх фахівців: Навчально-методичний посібник*. Одеса. 2004. С. 120.
6. Казміренко В. П. Соціально-психологічна регуляція діяльності організацій *Психологія і суспільство*. № 2. 2004. С. 5–29.
7. Кузьміна, І.П. Професійна ідентичність майбутніх фахівців. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*. Випуск 1. 2012. С. 102-106.
8. Ложкин, Г. В. & Волянюк, Н. Ю. Маргіналізм у контексті професійної кар'єри суб'єкта. *Матеріали Другого Міжнар. наук. форуму «Коломінські читання»*, 19 лют. 2008. Київ: Персонал. С. 46–53.
9. Пілецька, Л.С. Професійна мобільність особистості: психологічний аспект аналізу. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. № 3 (32). Луганськ: Вид-во СНУ ім. В. Даля. 2013. С. 197-202.

10. Петренко, В. Ф. *Основи психосемантики*. 2-е изд. доп. Санкт-Петербург: Пітер. 2005. С. 480.

11. Шевченко, Н. Ф. Становлення професійної свідомості. *Психологія і суспільство*. № 4. 2009. С. 167-180.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-286-2-2>

Лозова О. М.,

*доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри практичної психології
Київського університету імені Бориса Грінченка*

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ПСИХОСЕМАНТИКИ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИКИ

Анотація. Проведено порівняльний методологічний аналіз психолінгвістики і психосемантики: показано роль двох дисциплін в окремих галузях теоретичних та прикладних досліджень; окреслено коло спільної проблематики та методів дослідження, специфіку предмета та відмінності методологічних підходів.

Ключові слова: психосемантика, психолінгвістика, методологія, методи дослідження.

Lozova O. Interdisciplinary methodological connections of psychosemantics and psycholinguistics

Summary. A comparative methodological analysis of psycholinguistics and psychosemantics is carried out: the role of the two disciplines in separate branches of theoretical and applied research is shown; the range of common issues and research methods is outlined; specifics of the subject and differences in methodological approaches.

Key words: psychosemantics, psycholinguistics, methodology, research methods.

Якщо в сучасній науці психічне розуміється в парадигмі «відображення об'єктивної дійсності», то дослідження феноменів породження й функціонування людської суб'єктивності є суттєвим продовженням даної парадигми. Тому одним із провідних завдань психології останніх десятиліть постає реконструкція суб'єктивного людського світу, який характеризує унікальність та своєрідність кожної особи. Носій свідомості – *persona linguistica* – являє собою складний і